O'quv jarayonida o'quvchilarning ijodiy faolligini oshirish

Pedagogika kafedrasi o'qituvchisi,
Pedagogika-psixologiya va inklyuziv ta'lim fakulteti,
Jizzax davlat pedagogika universiteti
Siddiqova Sanobar Xaydarovna

Annotatsiya: Mazkur maqola bugungi kunning dolzarb mavzularidan bo'lib, uzluksiz ta'lim jarayonida mustaqil fikrlovchi, ijodkor shaxsni tarbiyalashning pedagogik-psixologik asoslarini o'rganishning mazmun-mohiyati masalalariga qaratilgan. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga undovchi interfaol ta'lim metodlaridan foydalanish masalalariga bog'lab yoritilgan.

Kalit so'zlar: Ijodkor shaxs, interfaol ta'lim, erkin assotsiatsiya, kognitivizm, kommunikativ, bixevioristik yondashuv, verbal, kognitiv, tarbiya jarayoni, texnologiya, mustaqil fikr, axloqiy-ma'naviy.

Ma'lumki, mustaqil fikrlovchi, intellektual jihatdan yetuk, ma'naviy jihatdan baquvvat va axloqan rivojlangan shaxsni tarbiyalash g'oyasi insoniyat tsivilizatsiyasining eng qadimgi davrlariga borib taqaladi va tarix davomida asta-sekin rivojlanib kelgan. Mustaqil va ijodkor shaxsni tarbiyalashga oid ibtidoiy tushunchalar hozirgi kunda ham, o'rni kelganda, qadimiy madaniy meros sifatida talqin etilmoqda.

Tarixiy manbalarga ko'ra, islomgacha bo'lgan xalqlarning sog'lom ma'naviy va intellektual hayotiga xos xususiyatlar ularning tabiat va ijtimoiy hodisalarga bo'lgan munosabatlarida o'z aksini topgan. Bularga animistik e'tiqodlar (har bir narsada jon yoki ruh borligiga ishonish), sehrgarlik (g'ayritabiiy kuchga ega deb hisoblangan jonsiz narsalarga sig'inish) va totemizm (hayvonlar, o'simliklar va narsalarga sig'inish) kiradi. Ta'lim jarayonida bu e'tiqod va marosimlar majmuasi birgalikda qo'llanilgan.

Qadimgi axloqiy-ma'naviy g'oyalar e'tiqodni markaziy asos sifatida ta'kidlab, yaxshi fikr, yaxshi so'z va yaxshi amalning yomon fikr, yomon so'z va yomon amal ustidan g'alaba qozonishi uchun kurashni targ'ib qilgan. Axloqiy-ma'naviy tarbiyada qo'llanilgan asosiy metodlar — namuna ko'rsatish, ishontirish, ibrat va jismoniy jazo bo'lgan. Tarbiya vositalari esa g'ayritabiiy kuchga ega deb tasavvur qilingan narsa va hodisalardan iborat bo'lgan.

Mustaqil fikrlovchi va ijodkor shaxsni tarbiyalashning ta'lim tizimidagi hozirgi o'rniga kelsak, ma'lum an'anaviy dars shakllarini saqlab qolish bilan birga, ularni o'quvchilarning faoliyatini jonlantiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi interfaol ta'lim metodlari bilan boyitish maqsadga muvofiqdir. Interfaol ta'lim metodlarining pedagogik-psixologik mohiyati shundan iboratki, oddiy muhokamalar jarayonida ishtirokchilar ko'proq ongli va asoslangan fikr bildirishga harakat qiladilar, va mustaqil faoliyat natijasida o'quvchi shaxsida ijodiy sifatlar shakllanadi. Bu jarayonda ishtirokchilarga tanqid yoki asoslashsiz, navbat bilan gapirib, xayolga kelgan har qanday g'oyani erkin bildirish imkoniyati beriladi. Bu yondashuv, ayniqsa, muammo notanish, murakkab yoki noaniq bo'lganda foydali hisoblanadi. Boshqacha aytganda, bu "erkin assotsiatsiyalar" imkonini beradi, ular orqali o'quvchi muammoning mantiqiy mohiyatini mustaqil ravishda anglab yetadi.

Shuningdek, dars jarayonini oqilona tashkil etish, o'quvchilarning qiziqishi va faolligini uzluksiz rag'batlantirish, o'quv materialini kichik qismlarga bo'lish, uning mazmunini tushuntirish uchun turli

zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish va o'quvchilarni amaliy mashqlarni mustaqil bajarishga undash zarur.

Ma'lumki, raqobatga asoslangan bozor iqtisodiyoti — tezkor fikrlaydigan, tadbirkor, vaziyatga moslasha oladigan va maqsadga erishish usul, vosita va yo'llarini tezkor va oqilona yangilay oladigan faol shaxslarni talab qiladi. Shu sababli, G'arb davlatlarida ta'lim va tarbiya tizimlarida bixevioristik yondashuvdan kognitiv yondashuvga o'tish kuzatildi. Inson faoliyatini baholashda kognitivizm 1960-yillargacha pedagogika va psixologiyada hukmron bo'lgan bixevioristik yondashuvdan quyidagi jihatlari bilan farq qiladi:

a) Bixevioristik yondashuvda inson xulq-atvori tashqi muhit ta'siri bilan belgilanadigan ongsiz reaksiyalar majmuasi sifatida tushuniladi;

b) Kognitiv yondashuvda esa ong, shuningdek ta'lim orqali shakllangan ko'nikma va kompetensiyalar inson xulq-atvorida ustun (dominant) deb tan olinadi.

Ko'rinib turibdiki, bixevioristik yondashuvda shaxs ta'lim va tarbiyada passiv, kognitiv yondashuvda esa faol bo'ladi. Bozor iqtisodiyoti shartlari inson faolligi va tashabbuskorligini talab qiladi. Shu sababli, 1960-yillardan boshlab kognitivizm AQSh va G'arb davlatlari pedagogika, ta'lim psixologiyasi va didaktika tizimlariga jadal kirib bordi. O'sha davrda keng tarqalgan verbal ta'lim metodlari bilan (ya'ni, o'quvchilarni ta'lim jarayonida kommunikativ muloqotda faollik va o'z fikrini ifoda etishga yo'naltirish) birgalikda, ta'lim psixologiyasida ongli verbal-kognitiv yo'nalish yuzaga keldi.

Bizning kuzatishlarimiz shuni ko'rsatadiki, mustaqil fikrlovchi va ijodkor shaxsni tarbiyalash jarayonida ko'plab xilma-xil omil va metodlar mavjud. Ulardan eng muhimlari quyidagilar:

Birinchidan, har bir darsda o'quvchilar o'qituvchi yoki darslik tomonidan berilgan bilimni shunchaki takrorlamasligi, balki o'qituvchi rahbarligida o'zlari yangi bilim hosil qilishlari kerak. Bu — fikrlash orqali bilishni rag'batlantiruvchi asosiy omildir.

Ikkinchidan, dars davomida o'quvchi passiv tinglovchi emas, balki izlanuvchi, qiyoslovchi va kashf etuvchi bo'lishi kerak. Shu sababli, o'quvchi tomonidan aytilgan har bir so'z, g'oya, mulohaza va fikr bildirish bevosita o'quvchining o'ziga tegishli bo'lishi lozim. Albatta, bu g'oyalar dunyoni o'zgartiradigan kashfiyot yoki murakkab muammolarning yechimi bo'lishi shart emas, ammo ular o'qituvchi yoki darslikdan olingan ma'lumotning oddiy takroridan iborat bo'lmasligi ham kerak. Bunday o'qitish metodi o'quvchilarda mustaqillik, mas'uliyat, o'z-o'zini anglash, ijodkorlik va konstruktiv ruhni tarbiyalashga yordam beradi. Natijada, dars davomida o'qituvchi va o'quvchilar orasidagi muloqot ko'pincha jonli og'zaki muloqot, hatto bahs-munozara shaklini oladi.

Uchinchidan, o'qituvchining o'quvchilarni izlanish va fikrlashga yo'naltirishi shunday tashkil etilishi kerakki, sinf yoki guruh ichidagi o'quvchilarning izlanish va ijod natijalari bir xil bo'lmasin. Ular mohiyatan o'xshash, lekin shaklan farqli bo'lishi mumkin. Faqat shunda har bir o'quvchi o'z individualligini yanada yorqinroq ifoda eta oladi va har bir darsda sog'lom raqobat ruhi hukmron bo'ladi.

To'rtinchidan, dars jarayonida (shu jumladan, uy vazifasini bajarish va sinfda tahlil qilish davomida) o'quvchilar izlanganda, fikrlaganda, biror narsani kashf etganda yoki o'qituvchi rahbarligida xulosa yoki mulohazaga kelganda, ular o'z fikrlarini asoslashga, isbotlashga va himoya qilishga harakat qilishlari kerak. Bundan tashqari, dars tashkiloti va o'quv materiali bunga keng imkoniyatlar yaratishi

va bolaning psixologik yosh xususiyatlari va intellektual-fiziologik imkoniyatlariga mos kelishi lozim. Qisqasi, ta'limda anglilik (onglilik) tamoyili aynan shu jihatlarda namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Matyushkin A.M. Fikrlash psixologiyasining ba'zi muammolari. "Fikrlash psixologiyasi" to'plami, ingliz va nemis tillaridan tarjima, A.M. Matyushkin tahriri ostida. Moskva, 1965.
2. Muhammadjonov A. XIX asr va XX asr boshlarida o'zbek xalqining maktab va pedagogik tafakkuri. Toshkent: FAN, 1978.
3. Karimova V.M., Sunnatova R.I., Tojiboyeva R.N. Mustaqil fikrlash: Akademik litsey va kasb-hunar kolleji talabalari uchun darslik. Toshkent: Sharq, 2000.
4. Karimova V.M. Sinfda muhokama asosidagi darslarni tashkil etishning psixologik texnologiyasi. Toshkent, 2000.